

MITAS, GAMTA IR MOTERIŠKOJI SAVIMONĖ BRIGITTE'OS KRONAUER ROMANE *MOTERIS TARP PAGALVIŲ*

Rūta Eidukevičienė

Vytauto Didžiojo universiteto Vokiečių ir prancūzų filologijos katedros lektorė

Straipsnio tikslas – pristatyti žymios šių dienų vokiečių autorės Brigitte'os Kronauer kūrybą bei atskleisti ypatingą jos vietą vokiečių moterų literatūros kontekste. Remiantis Kronauer romanu *Moteris tarp pagalvių* siekiama parodyti, kaip autorė plėtoja tradicinę moters „gamtiškumo“ koncepciją, kokią vaidmenį jos kūryboje vaidina mito elementai ir iš ankstesnių epochų perimti kultūriniai simboliai.

Brigitte Kronauer (g. 1940) yra viena labiausiai pripažintų šių dienų vokiečių rašytojų, tačiau jos kūryba iki šiol menkai tyrinėta. Kronauer romanai (*Rita Miunster / Rita Münster*, 1983; *Raitas lankininkas / Berittener Bogenschütze*, 1986; *Moteris tarp pagalvių / Die Frau in den Kissen*, 1990) sulaukė daugybės teigiamų atsiliepimų spaudoje, bet nuodugni šių kūrinių analizė tebėra svarbus literatūrologų uždavinys. Kitaip nei kiti to meto moterų kūriniai, Kronauer romanai nesukėlė feministinės pakraipos literatūrologių susidomėjimo. Tai lėmė ne tik autorės atsiribojimas nuo bet kokių emancipacinių judėjimų, bet ir labai sudėtinga kai kurių kūrinių – tarp jų ir romano *Moteris tarp pagalvių* – konstrukcija, metaforų bei aliuzijų gausa, reikalaujanti ypač atidaus skaitymo. Literatūros kritikai (Reinhardas Baumgartas,

Bettina Clausen, Gisela Ullrich ir kt.), trumpai apžvelgiantys Kronauer kūrybą, visų pirma akcentuoja jos poetinius aspektus (formos specifiką, vaizdingą meninę raišką, simbolius), o turinys aptariamas gana paviršutiniškai. Itin mažai dėmesio skiriama personažų analizei bei savotiškai moteriškumo sampratai – o turint galvoje, kad Kronauer prozoje dauguma veikėjų yra moterys, tai galėtų būti vienas įdomesnių tyrimo aspektų.

Kronauer proza įrodo, kad pačioje XX a. pabaigoje vokiečių rašytojos pamažu atsisako septintajame ir aštuntajame dešimtmetyje paplitusių radikalių feministinių idėjų ir laikosi tradicinės moteriškumo sampratos. Romane *Moteris tarp pagalvių* Kronauer įdomiai plėtoja tradicinę patriarchalinės visuomenės įtvirtintą moters gamtiškumo idėją, transformuodama įvairius iš Antikos ir vėlesnių epochų perimtus kultūrinius motyvus, žaisdama mitų elementais bei literatūrinėmis aliuzijomis. Remiantis imanentinės teksto analizės principais bei intertekstualumo teorijomis straipsnyje aptariama, kaip šiame romane plėtojami tradiciniai moteriškumo mitai, kaip atskleidžiamas moters ir gamtos ryšys ir koks vaidmuo tenka metamorfozės motyvams. Mitinių elementų analizė atskleidžia ar-

chetipų gyvybingumą šių dienų diskursuose ir sąmoningas kai kurių autorių pastangas tęsti kultūros tradicijas.

Romane *Moteris tarp pagalių* veiksmo ne daug. Pasakojančiojo *aš* lytis tekste niekur nepaminėta, tačiau iš to, kaip pasakotojas savo pojūčius gretina su kitų moterų personažų išgyvenimais, galima suprasti, kad pasakoja moteris. Pasakotoja rašo, kaip ji priešpietę praleidžia zoologijos sode, o vakare daugiabučiame name lanko vienišą senutę, pas kurią lieka nakvoti. Zoologijos sode ji geria kavą ir vaizduotėje sukuria Viduržemio jūroje išskylančios grafienės ir jos meilužių istoriją. Pati pasakotoja išlieka tingi ir apatiška aplinkai; tik jos fantazija pasiekia kosmines sferas, aprėpia įvairias pasaulio vietas (vandenynus, džungles, atogrąžų miškus) ir visatos sluoksnius (atmosferą, stratosferą, jonosferą). Skaitant sunku atsikratyti minties, kad pasivaikščiojimas zoologijos sode ir apsilankymas pas senutę taip pat tėra pasakotojos fantazijos kūriniai, o ji pati visą laiką praleidžia lovoje, svyruodama tarp sapno ir realybės.

Veiksmo stoką romane kompensuoja kaip mozaikos akmenėliai dėliojami mitinių, mistinių, filosofinių, literatūrinių ir banalių kasdieniškų diskursų elementai. Vienas pagrindinių mitų, tiesiogiai veikiančių Kronauer romano herojų mąstyseną ir elgseną, yra moters ir gamtos tapatumo mitas, ilgiems šimtmečiams nulėmęs Vakarų pasaulio požiūrį į moterį. Moteris kaip „gamtinė būtybė“ kultūros istorijoje išskyla daugybe pavidalų – gimdanti ir gyvybę sauganti motina (pvz., egiptiečių Izidė, graikų Demetra), gundanti suvedžiotoja (pvz., undinė, nimfa, najadė), paslaptina mirties nešėja (pvz., virus žudanti amazonė, sirena). Dauguma šių pavidalų remiasi archajinėmis mitinėmis tradicijomis.

Moters gamtiškumo mitas padėjo susiformuoti „neigiamiems“ ir „teigiamiems“ moterų paveiks-

lams Vakarų pasaulio kultūroje (pvz., rūpestinga motina ir gundanti undinė, šventoji ir ragana, *femme fragile* ir *femme fatale*). Mitiniai moterų paveikslai iliustruoja du visiškai skirtingus požiūrius į moterį: idealizuojantį (šventoji Marija) ir pažymėtą prakeiksmo (Medėja, Ieva). Nesvarbu, ar moteris vertinama „teigiamai“, ar „neigiamai“ – ji bet kuriuo atveju yra *kitokia*. Kaip *kitokia* ji tapatinama ne tik su gamta, t. y. su motiniškumu, kūniškumu, bet ir su tuo, kas nepažįstama, paslaptina, nesuvokiama. Konkreti tokio požiūrio pasekmė – patriarchalinės visuomenės pastangos suvaržyti moteris, kitaip tariant – vyriškai tvarkai grėsmę keliančias moteriškas jėgas. Dėl tokio moterų suvaržymo mitus itin kritikuoja aktyviausios feministinio judėjimo šalininkės (galima paminėti Simone'os de Beauvoir knygą *Antroji lytis / Le deuxième sexe*, 1949, kurioje ypač neigiamai vertinama iš mitų perimta moters *kitoniškumo* idėja).

Moters ir gamtos tapatinimo pavyzdžių galima rasti įvairiuose meno kūriniuose (su vandens augmenija susipynusius moterų kūnus mėgo XX a. pradžios avangardinė dailė), tačiau viena geriausių priemonių šiam mitui kurti ir skleisti nuo seniausių laikų tebėra literatūra. Ir Antikos, ir vokiečių romantizmo epochos autorių kūriniuose ypač gausu moteriškųjų vandens būtybių – pavyzdžiui, Homero sirenos, Clemenso Brentano ar Josepho von Eichendorffo undinės. Tokį mąstymą perima ir modernieji rašytojai: tiek vyrai, tiek moterys pasinaudoja mitų elementais ir derina juos su kitais motyvais (Maxo Frischo, Ingeborgos Bachmann, Christos Wolf proza). Atidžiau panagrinėjus Brigitte'os Kronauer kūrybą nekyla abejonių, kad ir ši autorė remiasi senųjų ir naujų mitų paieškomis moderniajame pasaulyje. Tokį susidomėjimą mitais galima aiškinti įvairiai: viena vertus, sunku nepastebėti akivaizdaus autorės žavėjimosi natū-

ralistiniu gyvenimo stiliumi ir jos bandymų socialinei šių dienų tikrovei priešpriešinti *kitokį* – paslaptingą, iracionalų gamtinį pasaulį. Kita vertus, Kronauer kūrybai būdingi postmodernistinės estetikos principai, drauge ir postmodernistinis žaidimas mitų elementais. Vienas pagrindinių rašytojos kūrybos bruožų – tai pastangos pasitelkus vaizduotę ir kalbą kurti naujus simbolinius pasaulius, todėl mitus ji suvokia kaip savo kūrybos pamatą.

Romanas *Moteris tarp pagalvių* mitiškas visų pirma todėl, kad jame vyrauja pirmą pradžio moteriškumo idėjos: moteris šiame romane ne tik artima gamtai – ji suvokiama kaip grynai gamtinė būtybė. „Kronauer cituoja įvairius moters kaip gamtiškos ir kūniškos būtybės įvaizdį formuojančius diskursus, kur moterys parodomas kaip potencialios mirties nešėjos, mitinės chaotiškojo pasaulio pasiuntinės, erotiškos pavojų keliančios ir logišką pasaulio tvarką ardančios būtybės“, – teigia literatūrologė Ina Appel (Appel, 2000, 107).

Jau pačioje romano pradžioje ritualizuotos kalbos forma („troposfera, stratosfera, jonosfera, ekosfera, tarpgalaktinė erdvė“; Kronauer, 1990, 5; toliau cituojant šį romaną nurodomi tik puslapiai) pasakotoja išreiškia norą atsiriboti nuo asmeninės patirties, išsivaduoti iš materialaus kūniškumo ir susiliesti su begaline kosmoso erdve. Grimzdama į sapnų pasaulį ji žvilgsniu apėrija erdvę nuo vandenyno dugno iki dangaus platybių; moters galvoje pamažu tvarkingą formą įgaunantis chaosas galėtų būti suprastas kaip aliuzija į pasaulio sutvėrimo mitus (*ten pat*). Su fantazijos pagalba pasakotoja tikisi atstatyti mitinę pasaulio vienybę, t. y. sunaikinti ribas tarp žmogaus ir žvėries, praeities ir dabarties, gyvenimo ir mirties.

Mitinė moters ir gamtos vienybė romane atsiskleidžia įvairiais būdais. Pasakotoja ir jos su-

tikta senutė junta nenumaldomą norą susiliesti su gamta ne tik zoologijos sode, t. y. nuo didmiesčio triukšmo atskirtoje oazėje, kuri nepaisant jos natūralumo tėra tik dirbtinai sukurta laukinės gamtos imitacija, bet ir lovoje (p. 7). Moters ir gamtos susiliejimą pasakotoja įsivaizduoja kaip universalų lytinį aktą: „lytinį aktą su pieva, plėšriu paukščiu ir kūdra“ (p. 190). Kronauer herojės tikisi, kad tai, kas išstumta, nuslopinta ir virtę tabu, būtų galima atgaivinti, jei vaizduotėje ar realybėje pavyktų suartėti su žvėrimis; ryškiai erotizuotose fantazijose per žvėris jos bando atkurti vienybę su gamtos pasauliu:

Aš privalėjau, pasakiau sau, ateiti į pasaulį su šiuo aiškiu, mane visą persmelkiančiu arklės atvaizdu, kaip ir senoji moteris su vilko atvaizdu, be to, gimdama su savimi dar atsinešiau baltąją pelėdą ir bizoną. Žvėrių, jų atvaizdų jau buvo ir seniau, jie skaisčiai švietė mano sapnuose, nuo pat mažens aš žvelgiau į žvėris kaip į mazgą nosinės kamputyje, kaip į atsparą atminčiai... (P. 197)

Visas romano moteris užplūsta žvėrių ilgesys. Pasakotoja ir senoji moteris susitinka zoologijos sode. Pats pasakojimas primena ilgą pasivaikščiojimą po zoologijos sodą, kai kiekvienas gyvūnas stebimas iš arti. Žvėrys sugrąžina pasakotoją į *kitą* būseną ir primena apie tai, kas jau prarasta: žvėrys yra „nugrimzdusių dinastijų“ pasiuntiniai, „nematoma siena, sauganti uždraustą žemę“, kurioje pasakotoja ieško „jai pažįstamų ženklų“ (*ten pat*).

Senoji moteris ypač glaudžiai susijusi su gyvuliais, pirmiausiai su savo kalbančia kate ir išdidžiuoju vilku. Ši veikeja, daug kuo primenantį mitų ir pasakų būtybę, nori atstatyti prarastą žmogaus ir gamtos vienybę, todėl zoologijos sode bando išvaduoti vilką iš narvo. Ji stengiasi suartėti su gamta, nors šioji pasirodo vienu agresyviausių savo pavidalų. Vilkas senutei padaro didžiulį įspūdį, todėl susidūrimas su juo akis

į akį jai leidžia peržengti skurdžios, mažame butelyje sutelpančios patirties ribas (Schneider, 1993, 149). Tačiau moteriai nepavyksta atkreipti žvėries dėmesio. Ilgai laukusi ji supranta, kad apgaudinėjo save tikėdama žmogaus ir žvėries santykių harmonija. Nors bandymai išvaduoti vilką žlunga, šis epizodas atskleidžia metamorfozės – virtimo žvėrimi ilgesį ir norą užsimiršti vaizduotės pasaulyje. Franzo Schneiderio manymu, moters fantazijose „užšifruotas laukinės gamtos ilgesys, leidžiantis sunaikinti ribą tarp jos ir žvėries bei atstatyti pirminę harmoniją“ (*ten pat*). Galima kalbėti apie moters identifikavimąsi su žvėrimi: pasakodama apie vilką kaip apie „vienišką šuoliuotoją“, senutė užsimeina apie jo trapų, laikiną kūniškumą, kuris būdingas ir jai pačiai. Todėl vilko išlaisvinimas yra ne vien mitinio žmogaus ir gamtos susijungimo siekis, bet ir bandymas išsivaduoti iš savo nereikšmingo monotoniško gyvenimo: „Rytoj aš išlaisvinsiu jį ir save“ (p. 220), – sako senutė. Jos manymu, vilkas „nėra sukurtas šiam pasauliui“ (p. 214), o ir pati jaučia, kad jos dvasia artimesnė *kitam* pasauliui.

Įvairūs moters ir gamtos tapatinimo aspektai labiausiai išryškėja tuose Kronauer romano epizoduose, kur autorė vaizduoja mitinį metamorfozės ilgesį arba pačią metamorfozę. Moters metamorfozės motyvą galima laikyti pagrindiniu knygos motyvu, kurį autorė nuodugnai aprašo ir variuoja. Analizuojant romano moterų (vienišos senutės, ekstravagantiškos grafienės) santykį su išoriniu pasauliu aiškėja, kad jos yra atsispyrėlės. Jos atsuka nugarą ne tik visuomenei, bet ir gyvenimui (pasakotoja norėtų gyventi „išikibus į žemę, ne į gyvenimą, pergyventi šimtmečius, tik būti, mieguistai egzistuojant“; p. 240).

Pasakotoja ir jos įsivaizduojama grafienė sakosi esančios „ne žmonės“, todėl abi nori nusiimti „žmogiškąsias formas“ (p. 148). Pasako-

tojai fantazijose pavyksta atsikratyti žmogiškojo pavidalo – ji regi save susisukusią į nuvytusias paukščio lizdo žoles ir džiaugiasi: „Aš jau ne žmogus“ (p. 196). Panašios ir keistosios grafienės fantazijos:

Aš nesu žmogus, šnibžda grafienė [...], aš visiškai nesu žmogus! Ryškiai persmelkus šiam suvokimui išnyksta paskutiniai jos maskuotės likučiai, apdangalai, žmogiškosios formos. Jos niekas nesieja su šia rase – nei tėvai, nei amžius, nei protas. [...] Vandenyje grobį gaudantis paukštis, šokinėjanti žuvis, besiritanti banga, blykčiojanti ugnis – štai kas ji. (P. 148)

Svarbiausias grafienės bruožas – „nežmogiškumas“, todėl ji svajoja nusimesti įprastas formas, išgyventi metamorfozę ir supanašėti su vandens nimfa arba undine. Žmogiškojo kūno praradimo viltis grafienei tampa pati maloniausia fantazija, ji nuolat įsivaizduoja savo virsmą undine:

Kas tada įvyko, – neaišku, ar dėl saulės, ar dėl stipraus oro gūsio, – buvo panašu į pojūtį, tarsi jos viduje kaltūsi uodega, keista deformacija, nuo klubų slenkanti žemyn. [...] Grafienė ramiai tūnojo toje pačioje vietoje, stengėsi ne atkreipti į save dėmesio ir negalėjo įsivaizduoti nieko malonesnio už tai, ką ji dabar išgyveno – jai atrodė, kad nuo pilvo apačios ji praranda visas moteriškas kūno linijas, sukasi, vartosi. (P. 151).

Kaip jau buvo minėta, moteriškųjų vandens būtybių motyvas Vakarų Europos literatūroje labai populiarus (šiuolaikinėje vokiečių kalba sukurtoje literatūroje bene žymiausias undinės personažas pasirodo Ingeborgos Bachmann lyriniajame apsakyme *Undinē eina / Undine geht*, 1966). Undinės motyvas sujungia gamtą, erotiškumą, mirtį, t. y. visus anksčiau minėtus mitinio moters įvaizdžio aspektus – moteris yra gimdanti, mylinti, bet kartu ir gundanti, nešanti pavojus ar netgi mirtį (tokia yra ir žymioji Eichendorffo

apdainuota Loreley). Vokiečių literatūrologė Inge Stephan rašo, kad undinė yra magiško, pavojingo moteriškumo išikūnijimas; kaip pavyzdį ji mini undinių motyvais sukurtus Achimo fon Arnimo, Liudviko Tiecko, Friedricho de la Motte Fouqué, Josefo von Eichendorffo kūrinis, kuriuose ypač gausu iš vandens gelmių išskylančių ir vėl pradingstančių moteriškųjų būtybių (Stephan, 1987, 127). Stephan pabrėžia ne tik undinėms būdingą „dominuojantį moteriškumą“, bet ir šio itin populiarus motyvo ambivalentiškumą. Jos nuomone, tai įrodo ir undinėms priskiriamos savybės: šaltakraujams gyvūnams būdinga žuvies uodega ir gyslomis tekantis žmogaus kraujas (*ten pat*, 128). Undinės motyvo populiarumą ankstesnėse epochose ir XX a. galima paaiškinti tuo, kad į dvi dalis pasidalijęs undinės kūnas tarsi daugiaprasmė metafora sujungia tuos moters įvaizdžius, kurie paprastai priskiriami dviem skirtingiems moterų tipams: neseksuali moteris-vaikas (*ange, femme fragile*) ir jos priešingybė – vyrus pražudanti demonė (*monstre, femme fatale*). Šie prieštaringi įvaizdžiai (Ieva–Marija, ragana–šventoji arba pasileidėlė–šventoji) susilieja į vieną paveikslą. Kronauer romane grafienės fantazijos (metamorfozės) atspindi pagrindines tokio paveikslo savybes, o ji pati savo siela irgi yra gimininga vandens moterų būtybėms.

Grafienės noras tapti vandens būtybe ir atstatyti archajinę žmogaus ir gamtos vienybę išsipildo, kai ji pasirenka savižudybę ir išnyksta vandenyno gelmėse (nusiskandinimas laikomas itin moteriška savižudybės forma). Mirtį vandenyne ji suvokia kaip vienintelę galimybę bent iš dalies patenkinti nenumaldomą troškimą tapti nimfa arba undine bei susigrąžinti savo tikrąją prigimtį. Čia matome akivaizdų panašumą su Antikos sirenomis ir romantizmo epochos undinėmis, kurios gundydamos pražudydavo vy-

rus, o paskui ir pačios iš nevilties šokdavo į kunkuliuojančias bangas (tokia yra ir nelaimingoji Clemenso Brentano 1802 m. parašytos baladės *Lore Lay* herojė). Panašiai kaip romantizmo literatūros veikėjos, Kronauer grafienė irgi išgyvena nelaimingos meilės sukeltą sielvartą, kuris ją stumteli link beprotybės, todėl moteris nuolat ilgisi mirties. Norėdama tapti žmogaus ir gamtos vienybės simboliu, ji priversta pasirinkti mirtį. Taip metamorfozės mitas tampa išnykimu mitu.

Svajones tapti gamtos dalimi puoselėja visos romano veikėjos. Senoji moteris, susmukusi tarp daugybės pagalvių, irgi priklauso kitam – ne žmonių – pasauliui. „Aš privalau tapti žvėrimi“, – prisipažįsta ji. Senutės personažas turi mitinių „mirties deivės“ ir raganos bruožų. Aprašydama vidinį grafienės ir senutės virsmą Kronauer vaizduoja tokius mitologinius personažus, kurie nuolat kuria save iš naujo įgaudami vis kitą pavidalą. Grafienė svajoja tapti undine, o senutė darosi vis panašesnė į vienišą pasakų raganą. Undinė ir ragana – būtybės, svetimos racionaliai visuomenei, jos nuolat balansuoja ties gamtos ir civilizacijos riba.

Mitinėms moterų būtybėms (ypač undinėms) romano *Moteris tarp pagalvių* herojės artimos ir meilės ilgesiu. Didžioji grafienės meilė – ideologiškai angažuotas jaunas proletaras – leidžia jai trumpam pajusti kūno ir sielos vienybę, akimirka patikėti, kad ji suvokė savo gyvenimo ir pasaulio prasmę. Tačiau ryšys su jaunuoliu tėra trumpas ir gana paslaptingas epizodas grafienės gyvenime, nes jos mylimasis žūva per netikėtą sprogimą. Ne mažiau paslaptingi yra ir grafienės santykiai su kitu jos meilužiu – pliktėlėjusiu, raumeningu, dėl dvasinės negalios kenčiančiu buvusiu policininku, su kuriuo ji leidžiasi į iškylą jūroje. Šis vyras grafienei atstoja jos buvusį mylimąjį ir visus kitus vyrus, nes – kitaip nei

feministinės vokiečių literatūros veikėjos – Kronauer herojė teigia mylinti visus vyrus ir norinti su jais susiliesti saldžioje palaimoje.

Jūroje, toli nuo civilizuoto pasaulio, begalinis grafienės meilės troškimas pamažu virsta mirties troškimu. Meilės aktas perauga į mirties aktą, kuris tekste tampa kosminio susivienijimo su gamtos pasauliu metafora. Nuo aistros ir nuovargio apsvaigę meilužiai išgeria paslaptingo skysčio ir tarsi ištirpsta vandenyno platybėse. Panaši meilės ir mirties motyvų sampyna turi tvirtas tradicijas literatūroje, tačiau Kronauer romane moteris nekaltinama dėl vyrą apėmusios apatijos ir prarasto statuso visuomenėje. Kronauer moterų herojų būseną ir veiksmą gerokai skiriasi nuo Homero sirenų ar nuo romantizmo epochos undinių gundymų. Vyras čia irgi pats renkasi mirtį. Teatrališkai inscenuotas mirties aktas romane yra savotiška aliuizija į tradicinius Erosą ir Tanatą vienijančius motyvus. Erotinėje ekstazėje ir mirties akivaizdoje išnyksta patriarchynei pasaulėžiūrai būdingos opozicijos, praranda reikšmę lyčių skirstymas į subjektus ir objektus (nusikaltėlius ir aukas, suvedžiotuosius ir suvedžiotuosius).

Tradicinės meilės ir mirties sąsajos pasaulinėje literatūroje puikiai iliustruoja ir įprastą moteriškumo sampratą. Feministinė literatūros kritika išsamiai nagrinėja ne tik moters mirties motyvo reikšmę vyrų kūrybai (Edgaras Alanas Poe 1846 m. straipsnyje „Kompozicijos filosofija“ rašo, kad gražios moters mirtis yra „pati poetiškiausia tema pasaulyje“), bet ir Eroso bei Tanato įtaką, padėjusią atsirasti tam tikriems ypač populiariems moterų paveikslams patriarchalinėje visuomenėje (kruopščią moteriškumo ir mirties motyvų analizę pateikia vokiečių Renate Berger ir Inge Stephan knygoje *Moteriškas ir mirtis literatūroje / Weiblichkeit und Tod in der Literatur*, 1987). Berger ir Stephan nuro-

do daugybę vyrų sukurtų tekstų, kuriuose randame mirusios mylimosios, kitaip tariant, gražaus moters lavono, motyvų (pvz., Emma Bovary, Ana Karenina, Effi Briest). Jos tokius personažus vertina kaip „vyrų polinkio valdyti ir turėti“ aukas (Berger; Stephan, 1987, 2). Tačiau tenka pripažinti, kad bandymai susieti moteriškumą, meilę ir mirtį būdingi ne tik rašytojams vyrams, bet ir moterims. Tokių bandymų gausu ne tik XVIII ir XIX a. literatūroje, bet ir naujaisiuose tekstuose – kaip ir romane *Moteris tarp pagalvių*.

Šiame romane, kuriame ypač daug mirties metaforų (mirštantys tropikų miškai, žūvantys gyvūnai), visos moterys vienaip ar kitaip yra susijusios su mirtimi: vieniša senutė pamažu traukiasi iš visuomenės; grafienė išgyvena dramatišką savižudybės jūroje sceną. Meilės aktas ir jį lydinti mirtis išpildo moters norą susiliesti su kosmosu, pajusti „vandens, dangaus ir oro harmoniją“ (p. 154). Tačiau jungdama jausmingo moteriškumo, meilės ir mirties motyvus Kronauer niekur neužsimena apie literatūrologių Berger ir Stephan pabrėžiamą patriarchalinės visuomenės agresyvumą moters atžvilgiu. Moters mirtis šiuo atveju nėra jos sunaikinimas ar susinaikinimas; svarbiausia čia – bendra, viską sujungianti ir įprasminanti mirties akimirka, kurią apdainuoja ne vienas romantizmo literatūros atstovas (pvz., Novalis).

Išsamiau nagrinėjant savižudybės jūroje epizodą nesunku pastebėti, kad Kronauer herojė daug kuo panaši į ankstesnių epochų literatūroje aptinkamas mitines vandens būtybes arba gamtai artimas moteris (prisiminkime Hanso Christiano Anderseno undinėlę arba Shakespeare'o Ofeliją). Jas vienija meilės ir mirties fantazijos, trapus moteriškumas, gamtinės stichijos ilgesys. Nuo XVII a. moteriškųjų vandens būtybių meilės ir atsidavimo vaizdavimas pa-

pildomas melancholijos, beprotybės, paniekintos meilės bei savižudybės motyvais. Literatūrologė Stuby rašo, kad XIX a. pabaigoje daugelis meno kūrinių (pvz., garsusis Arthuro Rimbaud eilėraštis „Ophélie“, 1870) pereina nuo undinės prie Ofelijos motyvo (Stuby, 1992, 165). Undinės atveju kūrėjų fantaziją skatino jos judrus gyvybingumas ir kitoniškumas, o Ofelijos įvaizdis – gelmėse pranykstantis bejausmis moters kūnas, pamažu susiliejantis su vandens augmenija (*ten pat*). Nors Kronauer ir neaprašo savo mirusios herojės kūno – pabrėžiamas tik jos svyravimas tarp gyvenimo ir mirties, – negalima neįžvelgti grafienės ir Ofelijos panašumo. Jos abi išgyvena meilės skausmą, pamažu praranda gyvenimo džiaugsmą, ilgisi mirties, svaioja susiliesti su gamtos pasauliu, o mirties akimirka virsta daugiaprasmiaisiais simboliais. Skiriasi tik moterų būsenos lemtingo apsisprendimo akimirka: Ofelija dėl savo pamišimo mirtį pasirenka nesąmoningai, o grafienė – sąmoningai. Taigi estetiškai išpūdingame Kronauer romano epizode gausu įvairių motyvų, tęsiančių Vakarų pasaulio kultūrinės tradicijas, tarp jų ir tradicinius moteriškumo įvaizdžius (moteris–meilė, moteris–beprotybė, moteris–savižudybė vandenyje).

Analizuodami romano *Moteris tarp pagalvių* herojų norus identifikuoti su įvairiais gyvūnais, augalais ar mitinėmis būtybėmis matome, kad Kronauer remiasi feministinės literatūros kritikos neigiamai vertinama *moteriškumo* ir *kitoniškumo* tapatinimo tradicija (plg. Vokietijoje ypač daug dėmesio sulaukusią Silvijos Bovenschen studiją *Įsivaizduojamas moteriškumas / Die imaginierte Weiblichkeit*, 1979, kurioje tradiciniai moteriškumo mitai kritikuojami kaip gerai funkcionuojantys moterų nuvertinimo mechanizmai). Kronauer tekstuose moteriškumas tradiciškai pristatomas kaip *kitoniškas*, prieštaraujantis modernaus pasaulio tvar-

kai ir logikai. Kronauer romane senoji moteris, grafienė (kaip ir žvėrys!) gyvena tarsi anapus visų įstatymų. Herojės susipainioja savęs neigimo ir teigimo tiradose; jos nuolat svyruoja tarp dangaus ir žemės, kūno ir sielos, to, kas sava ir svetima, tarp žmogaus ir žvėries; jos panašios į mitines atsiskyrėles arba demoniškas vienišes, siekiančias peržengti gyvenimo ir mirties, realybės ir fantazijos ribas (Appel, 2000, 102). Vaizduodama moteris kaip *kitoniškas*, autorė nesistengia paneigti ar perimti tradicinio požiūrio į moterį; jai svarbiausia – estetinė teksto vertė, o mitai kaip tik ir pagilina bei praturtina tekstą simbolinėmis prasmėmis.

Kronauer kūryba įdomi dar ir todėl, kad archajinės, mitų pasauliui artimos gyvenimo formos plėtojamos modernioje didmiesčio visuomenėje. Jos vieniša senutė, užsidariusi mažame būste (mirties deivė, ragana), yra puikus pavyzdys, kad ir šių dienų techninis Vakarų pasaulis, kuris vis dažniau apibūdinamas kaip „postfeministinis“, vis dar puoselėja archajinę, patriarchalinei pasaulėžiūrai būdingą moters ir gamtos tapatinimo tradiciją. Ypatinga Kronauer romano herojų situacija (visos pagrindinės romano moterys laiką leidžia lovoje, ant sofos arba valtelėje ir tik beribėse fantazijose išgyvena metamorfozę) rodo, kad autorė neperima mitų pažodžiui, o suteikia jiems naujų akcentų, mitinio pasaulio elementus perkeldama į techninio pasaulio erdvę. Rašytoja nesiekia paprasto, lengvo grįžimo prie pirm pradžių gyvenimo ir mąstymo formų, nesistengia sureikšminti archaizmų; svarbiausias jos tikslas – per ritualinius elementus atskleisti ypatingos dvasinės būsenos galimybę ir atsikratyti pernelyg mitinių arba mokslinių projekcijų (*ten pat*, 97). Autorėi labiau rūpi ne atgaivinti mitą, o sukurti galimybę trumpam žvilgtelėti į nugrimzdusius pasaulius – nesvarbu, jog dažniausiai tai įvyksta tik vaizduotėje.

Kaip jau minėjome, romano analizė rodo itin glaudžias Kronauer kūrybos sąsajas su kultūros tradicijomis. Autorė suvokia archajinių bei literatūrinių mitų gyvybingumą ir remdamasi jais pasiūlo išvelgti kitokias pasaulio matymo galimybes. Tačiau jos kūriniais svetima bet kokia visuomenės kritika ar ideologija. Rašytojos nuomone, literatūra gali skelbti tik „pažinimo ideologiją“, bet negali „nepražudydama savęs tarnauti vienai ideologijai, kad ir feministinei!“ (Kronauer, 1993, 123). Kronauer tekstai ir feministinė literatūra panašūs nebent problematiškomis herojų pastangomis suvokti savąjį *aš* (feministinės literatūros herojės ypač daug dėmesio skiria „moteriškosios“ tapatybės paieškoms: kaip pavyzdį galima paminėti Brigitte'os Schwaiger romaną *Kaip į jūrą patenka druska / Wie kommt das Salz ins Meer*, 1979). Tačiau Kronauer į šias problemas žvelgia visiškai kitaip: stebint jos herojų pastangas pažinti save ir pasaulį, sunku išvelgti bandymus pabrėžti „moteriškąją“ tapatybę – vargu ar galima kalbėti netgi apie „asmeninės“ tapatybės paieškas. Romane veikėjai tarsi nuasmeninami, linkstama į abstrakcijas (senoji moteris, grafienė, raumeningas vyriškis – visi jie bevardžiai, neturintys aiškios praeities ir vietos visuomenėje). Galima įžiūrėti tik sudėtingus individualizacijos procesus, kur svarbi ne asmeninė žmogaus patirtis, o jo galybės atsiskirti nuo konkrečios visuomenės ir tapti *kitoniško, paslaptingo, mitinio* pasaulio dalimi. Autorėi atrodo įtartinas bet koks savojo *aš* akcentavimas: „Mano tekstų ‘aš’, ‘ji’ arba ‘jis’ siekia nusikratyti asmeniškumo: jie stengiasi ištrūkti iš varžančių kontūrų, kad galėtų iširti prasingesnėje bendrybėje“, – teigia Kronauer (*ten pat*, 124). Romano *Moteris tarp pagalvių* herojės neturi aiškios tapatybės: jos išgyvena nuolatines transformacijas, tapatinasi su demoniškomis mitų būtybėmis arba žvėrimis, kitaip ta-

riant, atskleidžia specifines sąmonės būsenas.

Visi Kronauer kūriniai stebina neįprastai plačiu akiračiu. Pasakotoja neapsiriboja žmogiškosiomis arba specifinėmis moterų problemomis: jos žvilgsnis klajoja tarp žemės ir dangaus. Kartais atrodo, kad jai daug svarbesnis sparčiai kertamų miškų ir nykstančių gyvūnų negu žmonių likimas. Puslapiuose veriantis apokalipsiškiems paveikslams, netenka abejoti, kad lyčių konfliktai rašytojai tėra viena iš daugelio žmonių kamuojančių problemų, apie kurią ji nesiruošia kalbėti atskirai. Feministinį požiūrį atstoja žvilgsnis į visus nelaimėlius – didmiesčio benamius, išmaldos prašytojus, nepritampančius svetimą šalį. Mitinio ir realaus pasaulio sintezė (arba priešprieša) leidžia mąstyti plačiau, atskleisti tai, kas aktualu kiekvienam žmogui: didmiesčių chaosą, žmogiškojo silpnumo akimirkas, erotinius suartėjimus ir išsiskyrimus. Kalbėdama apie šiuos dalykus, Kronauer pateikia tik fragmentiškus, ideologiškai nešališkus pastebėjimus, nesistengdama jų vertinti ar komentuoti. Nėra teisingų ar neteisingų poelgių, tik daugybė įvairių galimybių. Rašytoja kuria naujus įsivaizduojamus pasaulius; jos romanai griaua nusistovėjusią logiką ir pasiūlo kitokių savęs ir pasaulio suvokimo būdų. Šių dienų vokiečių literatūros kontekste jos proza išsiskiria ne tik savo tematika, bet ir asociacijų gausa, formos grakštumu, ypatingu kalbos muzikalumu.

Išvados

Tradiciniai mitai turi daugybę aspektų, šiuolaikinei moteriai leidžiančių tapatintis su antgamtinių galių turinčiomis būtybėmis, pažvelgti į save kaip į neatskiriamą visumos dalį. Tai viena iš daugelio priežasčių, dėl kurių ir šiandien į moterų tekstus įpinami įvairūs mitų elementai. Kronauer romanai *Moteris tarp pagalvių* įrodo, kad

vokiečių rašytojos nuolat ieško senųjų ir naujų mitų. Kronauer herojės svajoja apie mitinį žmogaus ir gamtos suartėjimą, prieštarauja civilizacijos ir gamtos susvetimėjimo tendencijoms. Nors feministinės pakraipos vokiečių literatūrologės (pvz., Silvia Bovenschen) pabrėžia, kad mitais remiasi moteris varžančios visuomenės struktūros, Kronauer tekstai leidžia manyti, kad greta feministinio, neigiamo požiūrio į mitus šiandieninėje literatūroje egzistuoja ir kitokia pozicija. Rašytoja įvairiai transformuoja mitus, bet ši transformacija nesusijusi su lyčių skirtumų kritika. Nors Kronauer herojės gyvena mo-

derniame didmiestyje, o jų norai suartėti su gamta tėra iliuzija, autorė tradiciškai vaizduoja moteris kaip artimesnes gamtai, o ne socialinei sferai. Ji nekritikuoja ir neatmeta patriarchalinių mitų, tik kitaip juos interpretuoja. Pavyzdžiui, romane *Moteris tarp pagalvių* undine svajojanti tapti grafienė (kitaip nei jai artimos romantizmo epochos herojės) nesistengia pražudyti savo palydovo, bet vyras pats pasirenka mirtį. Literatūra be perstojo varijuoja ir žaidžia mitiniais elementais, tačiau Kronauer kūryboje tokios variacijos vyksta siekiant ne emancipacinių, o estetinių tikslų.

LITERATŪRA

Appel, Ina, 2000: *Von Lust und Schrecken im Spiel ästhetischer Subjektivität. Über den Zusammenhang von Subjekt, Sprache und Existenz in Prosa von Brigitte Kronauer und Ror Wolf*, Würzburg: Königshausen & Neumann.

Beauvoir, Simone de, 1968: *Das andere Geschlecht*, Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag.

Berger, Renate; Inge Stephan, 1987: „Einleitung zu *Weiblichkeit und Tod in der Literatur*“, *Weiblichkeit und Tod in der Literatur*, hrsg. von Renate Berger und Inge Stephan, Köln: Böhlau, 1–9.

Bovenschen, Silvia, 1979: *Die imaginierte Weiblichkeit. Exemplarische Untersuchungen zu kulturgeschichtlichen und literarischen Präsentationsformen des Weiblichen*, Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Kronauer, Brigitte, 1990: *Die Frau in den Kissen*, Stuttgart: Klett-Cotta Verlag.

Kronauer, Brigitte, 1993: „Nachwort zur Erzählungensammlung *Wiese*“, *Brigitte Kronauer: Wiese*, Stuttgart: reclam, 119–126.

Schneider, Franz, 1993: *Plötzlichkeit und Kombinatorik: Botho Strauß, Paul Celan, Thomas Bernhard, Brigitte Kronauer*, Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag.

Stephan, Inge, 1987: „Weiblichkeit, Wasser und Tod: Undinen, Melusinen und Wasserfrauen bei Eichendorff und Fouqué“, *Weiblichkeit und Tod in der Literatur*, hrsg. von Renate Berger und Inge Stephan, Köln: Böhlau, 117–139.

Stuby, Anna Maria, 1992: *Liebe, Tod und Wasserfrau: Mythen des Weiblichen in der Literatur*, Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.

MYTHOS, NATUR UND WEIBLICHES SELBSTVERSTÄNDNIS IN BRIGITTE KRONAUERS ROMAN *DIE FRAU IN DEN KISSEN*

Rūta Eidukevičienė

Zusammenfassung

Brigitte Kronauer, eine der bekanntesten deutschen Gegenwartsautorinnen, wirft in ihrem Roman *Die Frau in den Kissen* einen sehr intensiven Blick auf das Mythische, auf den Ursprungszustand der Natur und der Menschheit. Dieser Roman führt mehrere Elemente des mythischen Denkens vor, indem er immer wieder die Idee einer elementaren Weiblichkeit betont (gemeint sind hier die tradierten Vorstellungen vom

Weiblichen als Gebärenden, erotisch Verführenden, Todbringenden). Während Feministinnen (z. B. Silvia Bovenschen) nach der Umschreibung von vertrauten Mythen, die ihrem Urteil nach repressive kulturelle Ordnung präsentieren, streben, beweist das literarische Unternehmen Kronauers, daß neben dem mythoskritischen Ansatz auf der anderen Seite ein affirmatives Mythosbild steht, bei dem das kritische Hinterfragen

bestehender Mythen kein erklärtes Ziel darstellt. Die zentralen Frauenfiguren im Roman *Die Frau in den Kissen* verbildlichen die Vorstellung vom mythischen Einswerden der Frau mit der Natur, indem sie sich vom Gesellschaftlichen distanzieren und den einer natürlichen Sphäre entstammenden Vorstellungen von sich selber nähern (sie identifizieren sich z. B. mit Pflanzen, Tiergestalten und mythischen Wasserfrauen). Das Mythos-Material erfährt im Roman Kronauers eine Transformation, aber diese Transformation ist keineswegs auf die Abschaffung oder Umdeutung von

Geschlechtspolaritäten gerichtet: Die Autorin behält die alte Zuschreibung des Weiblichen zum Naturbereich, obwohl ihre naturhaften Frauenfiguren als Bewohnerinnen der modernen Großstadt erscheinen und ihre Wünsche nach der Verwandlung in Naturwesen nur Illusionen bleiben. Dieser Roman ist ein treffendes Beispiel dafür, daß sogar am Ende des 20. Jahrhunderts die abendländische Welt die tradierte Vorstellung von Frau als Naturwesen nicht ganz ausschließt und in verschiedenen Variationen zum Ausdruck kommen läßt.

Gauta 2004 01 05
Priimta publikuoti 2004 01 28

Autorės adresas:
Vokiečių ir prancūzų filologijos katedra
Vytauto Didžiojo universitetas
Donelaičio g. 62
LT-44248 Kaunas
El. paštas: r.eidukeviciene@hmf.vdu.lt